ACTA MUSEI DEVENSIS

SARGETIA



XIII

LOCUL COMPLEXULUI DIN MUNȚII ORĂȘTIEI ÎN CIVILIZAȚIA GETO-DACICĂ

ION HORAȚIU CRIȘAN

A trecut mai bine de o jumătate de veac de cînd o echipă de arheologi ai universității din Cluj, în frunte cu prof. D. M. Teodorescu a început cercetările și săpăturile sistematice, științifice, în cetățile dacice, din Munții Orăștiei[1]. „Cetățuia" de la Costești a fost prima explorată, cercetările fiind începute aici în vara anului 1925[2], după care au urmat cele de la Grădiștea Muncelului[3], Piatra Roșie, Blidaru și încă multe alte puncte, pentru că o întreagă zonă, ce se întinde pe aproximativ 200 km² este întărită cu ziduri de piatră ecarisată[4]. Cercetările conduse la început de către D. M. Teodorescu au fost continuate apoi sub conducerea acad. Constantin Daicoviciu și ele au luat o amploare deosebită în anii puterii populare cînd s-au alocat mari sume pentru săpături și s-a alcătuit un puternic colectiv de lucru din care făceau parte cadre didactice de la universitatea clujeană, cercetătorii de la institutul Academiei sau de la muzee, în primul rînd de la cel din Deva, la care s-au adăugat studenți, mulți dintre ei ajunși specialiști bine cunoscuți[5]. An de an au fost scoase la lumină cetăți, turnuri, sanctuare, ateliere de tot felul, locuințe, cu un cuvînt o viață intensă, clocotitoare cu multitudinea de aspecte pe care o implică, de o măreție neîntîlnită în nici o altă parte de pe vasta întindere a spațiului daco-getic. Monumentele dezvelite în Munții Sebeșului sînt unice în întreaga lume. Ele au ajuns astăzi celebre și bine cunoscute. Celebritatea le-a fost conferită de nenumăratele probleme istorice pe care le-au rezolvat, de aportul esențial pe care l-au adus la ridicarea vălului de neștiință așternut din cauza carenței izvoarelor scrise peste perioada cea mai glorioasă din istoria Daciei afirmată pe planul culturii materiale și spirituale sau pe plan politic[6]. Aceasta începe cu Burebista „cel dintîi și cel mai mare rege din Tracia" cum

---

[1] D. M. Teodorescu, *Cercetări arheologice în munții Hunedoarei*, Publicațiile Comisiunii Monumentelor istorice, Secția pentru Transilvania, II, 1923, p. 7—24.

[2] Idem, *Cetatea dacă de la Costești*, în *ACMIT*, 1929, p. 265—298.

[3] Idem, *Cetatea dacă de la Grădiștea Muncelului*, în *ACMIT*, 1930—1931, p. 45—68.

[4] C. Daicoviciu — Al. Ferenczi, *Așezările dacice din Munții Orăștiei*, București, 1951, cu întreaga bibliografie.

[5] Pentru săpăturile făcute în ultimele trei decenii a se vedea de ex. rapoartele preliminare: C. Daicoviciu și colaboratorii în *SCIV*, 1, 1, 1950, p. 137—148; *SCIV*, 2, 1, 1951, p. 95—126; *SCIV*, 3, 1952, p. 281—307; *SCIV*, 4, 1—2, 1953, p. 153—187; *SCIV*, 5, 1—2, 1954, p. 147—152; *SCIV*, 6, 1—2, 1955, p. 195—216; în *Materiale*, 3, 1957, p. 256—263; *Materiale*, 5, 1959, p. 391—399; în *Materiale*, 6, 1959, p. 335—341; în *Materiale*, 7, 1961, p. 301—320; în *Materiale*, 8, 1962, p. 463—476; în *Materiale*, 10, 1973, p. 61—87.

[6] Cf. C. Daicoviciu, *Die dakischen Burgen im Südwesten Siebenbürgens*, în *Sbornic G. Kazarov*, I, Sofia, 1950, p. 75—80; id. *Dacii din Munții Orăștiei și începuturile statului sclavagist dac*, în *SCSC*, 1951, 1, fasc. 2, p. 111—126; id. *Apariția și formarea relațiilor sclavagiste în Dacia*, în *IstRom.*, I, 1960, p. 253—341; H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972, p. 125—273; I. H. Crișan, *Burebista și epoca sa*, București, 1975, p. 274 și urm.

îl numesc documentele vremii și se încheie cu regele erou Decebal. În tot acest răstimp aici s-a desfășurat o intensă viață, s-a materializat ca nici unde în altă parte nivelul superior de dezvoltare la care ajunseseră strămoșii noștrii în cele două secole care preced cucerirea romană. Aici s-a desfășurat ultimul episod al dramaticei încleștări, a înfruntării dintre oștirile daco-getice conduse de regele Decebal și cele romane care-l aveau în frunte pe împăratul Traian. Cetățile cu falnicele lor ziduri de piatră — aceste adevărate cuiburi de vulturi — au fost cucerite, Dacia supusă și s-a pecetluit astfel soarta viitoare a meleagurilor carpato-dunărene, s-au pus bazele viitorului popor român. Aici s-a scris timp de mai bine de două secole cel mai fascinant și mai măreț capitol din istoria daco-geților.

Complexul din Munții Orăștiei are în centrul său cetatea cea mare de pe Dealul Grădiștii de azi, amplasată la 1200 de m altitudine. Locul ca atare n-a fost întîmplător ales și pe întreg cuprinsul Daciei cu greu s-ar fi găsit unul mai potrivit. Sîntem aproximativ în centrul spațiului daco-getic, pe o ramificație a Carpaților sudici din Munții Sebeșului, crestată din loc în loc de văi săpate în șisturile cristaline ale muntelui.

Dealul Grădiștii se sprijină pe vîrful Muncel (1565 m altitudine) și mai de parte de Godeanu, cel mai înalt pisc din această zonă iar de o parte și de alta, în văile ce-l înconjoară, curg două rîuri ce-și unesc apele tocmai la poalele lui, luînd numele de Apa Grădiștii ori Apa Orașului. Aceasta va străbate un defileu îngust pînă în apropiere de satul Costești.

Iată un loc de apărare pe care natura l-a fortificat, l-a făcut ușor de apărat adăugîndu-i și o frumusețe deosebită. Vizitatorului din zilele noastre îi este dat să admire deopotrivă grandoarea naturii dublată de istețimea, ingeniozitatea a acelor temerari care au construit această formidabilă redută, unde au împlinit cu trudă, cu uriașe eforturi ceea ce natura nu desăvîrșise în apărare. Spațiile pe care se vor înălța semețele fortificații sau construcțiile de tot felul se cereau amenajate și reclamau un serios efort constructiv. Fiecare palmă de pămînt impunea muncă pentru că șistul muntelui nu lăsa loc la terase. Același șist cu mică, nu se lăsa cioplit și fasonat în blocuri pentru ziduri de cetăți ori fundamente de edificii. A fost nevoie ca piatra să fie adusă de la considerabilă distanță, de pe valea Streiului, locul cel mai apropiat unde se găsea piatră de calcar ușor de cioplit. Un întreg munte a trebuit să fie dislocat, pentru că s-au durat kilometrii de ziduri de peste 2 m lățime, cu două permanente și 3—4 m ori chiar mai mult, în înălțime. Toată această imensă cantitate de piatră a trebuit urcată pe pantele abrupte ale muntelui. Iată de ce ni se pare neîndoielnic că asemenea construcții nu puteau fi realizate cu eforturile unui trib ori a unei uniuni de triburi, pentru realizarea lor era nevoie de eforturi conjugate al întregului neam geto-dacic. Mobilizarea forței umane și materiale necesare unor atari înfăptuiri trebuie să aparțină unei autorități centrale, unui stat. Este statul daco-geților care-l avea în frunte pe Burebista. El a reușit să unifice toate semințiile neamului său de la Carpații nordici și Dunărea mijlocie pînă pe crestele Munților Balcani iar spre răsărit pînă la țărmurile Mării Negre[7].

Lipsind documentele scrise este foarte greu de precizat, numai pe baza vestigiilor arheologice, perioada de timp exactă la care s-au ridi-

[7] I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 274 și urm.

cat fiecare dintre elementele componente ale complexului din Munții Orăștiei. Datele de care dispunem la ora actuală, în stadiul de față al cercetărilor, ne arată că cele mai multe dintre cetăți și fortificații aparțin epocii lui Burebista. Tot ce se știe despre această mare personalitate a istoriei daco-geților justifică presupunerea că el este cel care a conceput și a realizat, în cea mai mare parte, grandiosul sistem de fortificații din Munții Orăștiei. Acesta se va perfecționa și se va amplifica în perioadele următoare morții marelui rege[8].

Societatea daco-getică în seculara ei evoluție spre progres atinsese în prima jumătate a secolului I î.e.n. acel stadiu de dezvoltare ce reclama o formă politică de organizare superioară, cea statală. Organele de conducere ale comunei primitive nu mai puteau face față noilor condiții obiective, datorate dezvoltării pe care o luase societatea daco-getică pe toate coordonatele după trecerea ei la cea de a doua epocă a fierului, după ce își însușise și dezvoltase o civilizație proprie de tip Latène, civilizație superioară, fără îndoială, din toate punctele de vedere față de perioadele precedente[9].

Așadar, complexul din Munții Orăștiei s-a înfăptuit prin efortul întregului neam geto-dacic sub o autoritate de stat. Iată una dintre caracteristicile principale ale acestuia și fixată coordonata lui esențială și în același timp distinctivă. Toate celelalte cetăți și fortificații din întreaga lume geto-dacică sînt rezultatul eforturilor unei colectivități mai restrînse și de aceea este firesc ca din toate punctele de vedere să nu poată fi comparate cu acest vast complex realizat în tehnica cea mai avansată a timpului, cea elenistică, chiar dacă suprafața cetăților, cea inclusă între ziduri este cu mult mai restrînsă decît cea a unor cetăți daco-getice mai vechi și ne gîndim la cele din Moldova ca de exemplu fortificațiile de la Stîncești ori Cotnari pentru a da doar două exemple.

Caracteristica esențială de care vorbeam implică și alte trăsături proprii cetăților din Munții Orăștiei. Fiind create de o autoritate statală ele vor fi supuse nemijlocit acesteia. După părerea noastră, toate cetățile ce intră în compunerea complexului din Munții Orăștiei cum sînt cele de la Costești, Blidaru, Piatra Roșie, Căpîlna ori Bănița sînt de fapt reședințe nobiliare în care își duc viața mari nobili numiți de către rege, făcînd parte din curtea lui. Numai în timp de primejdie aceste reședințe se vor transforma în forturi militare prin excelență, vor deveni cetăți în adevăratul sens al cuvîntului. În favorul celor spuse pledează în primul rînd dimensiunile reduse ale tuturor cetăților enumerate la care se adaugă descoperirile făcute cu ocazia dezvelirii lor printre care la loc de frunte se situiază obiectele de lux[10].

Firește că în timp de război în interiorul fortificațiilor și-a găsit refugiu, adăpost, populația din jur. Tot acum apărarea nu mai era lăsată pe seama oastei nobilului ce rezida aici, ci intervenea armata rezultată din mobilizarea generală a tuturor celor capabili de a purta arme sau de a duce lupta.

Toate celelalte cetăți daco-getice situate mai aproape sau mai departe de complexul din Munții Orăștiei erau și ele supuse autorității

[8] Vezi de ex. H. Daicoviciu, I. Glodariu, *Puncte de reper pentru cronologia cetăților și așezărilor dacice din Munții Orăștiei*, în *ActaMN*, XIII, 1976, p. 71—80.

[9] I. H. Crișan, *Statul geto-dac*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1977, p. 9—36.

[10] Pentru importuri vezi I. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj, 1974.

regelui, dar, spre deosebire de acestea ele au fost ridicate de o autoritate locală și nu de una centralizată. Așa se explică că, foarte multe dintre ele își încep existența cu mult mai devreme decît prima jumătate din ultimul veac al erei vechi, fiind centre tribale cu toate caracteristicile lor. Este foarte probabil ca și cetatea de la Costești și cea de la Căpîlna să fi fost inițial asemenea centre, cînd fortificațiile se reduceau doar la valuri de pămînt și șanțuri de apărare. Anumite vestigii descoperite la Costești și mai cu seamă la Căpîlna sprijină o asemenea ipoteză. Cetățile cu ziduri de piatră de la Căpîlna ori de la Costești au fost înălțate, după cît se pare, numai în vremea lui Burebista.

Cetatea cea mare de pe Dealul Grădiștii fiind concepută ca centru al întregului sistem și în același timp ca ultim punct de rezistență a luat dimensiuni cu mult mai mari decît toate celelalte. Ea s-a dovedit a fi o cetate de refugiu din interiorul căreia lipseau construcțiile, acele edificii cu dublu rol, cel de apărare și de locuit. Nu este exclus ca și aici să fi existat o fortificație mai veche decît cea cu ziduri de piatră ridicată de Burebista.

Săpăturile de pînă acum au dus la descoperirea unor indicii de locuire mai vechi, chiar în interiorul sanctuarelor, de unde presupunerea că acestea preced fortificațiile și că existența sanctuarelor pe acest loc ar fi influențat alegerea Munților Sebeșului drept teritoriul pentru construirea enormului complex de apărare. Se cuvine însă spus că deocamdată este vorba doar de un sondaj care va trebui reluat și amplificat pentru a se putea stabili cu certitudine de cînd datează acel nivel de locuire și dacă este vorba despre construcții legate de cultul religios.

Deocamdată rămîne sigur un fapt și anume că, pe Dealul Grădiștii se cunosc cele mai multe și monumentale edificii, unele de tip grecesc, despre care se poate presupune că sînt legate de cultul religios[11]. Tocmai cantitatea și dimensiunile de care vorbeam fac plauzibilă presupunerea că acestea nu aparțineau unei comunități restrînse; trib ori uniune de triburi, ci ca și complexul de fortificații, întregului neam geto-dacic. De aici și presupunerea că aici este de localizat muntele sfînt al dacilor, acel kogaionon pomenit de geograful grec Strabon (*Geographia*, VII, 3, 5). 3, 5).

Existența numeroaselor sanctuare despre care a fost vorba, de dimensiuni și monumentalitate neîntîlnite în altă parte a lumii daco-getice fixează și contureaza mai exact locul pe care l-a deținut complexul dacic din Munții Orăștiei în ansamblul civilizației daco-getice.

Aceeași explicație își găsesc și numeroase alte descoperiri care evidențiază locul de frunte și caracterul aparte deținute de acest complex. Astfel de ex. numai aici s-a găsit ceramică pictată cu motive vegetale și zoomorfe. Se cuvine menționat că întregul aspect al ceramicii are tente deosebitoare față de alte așezări fortificate ori deschise. Același lucru se evidențiază și pe baza importurilor sau chiar a uneltelor de producție, mai ales a acelora de fier[12].

Ar mai fi de adăugat un aspect și anume că numai în cetatea de la Grădiștea Muncelului s-au descoperit mari tezaure care conțineau monede de aur. În urma descoperirii unei asemenea comori s-au efectuat între

---

[11] Pentru templele de tip grecesc vezi I. H. Crișan, M. Moldovan, *Influențe grecești în arhitectura sacră a geto-dacilor*, în *Tibiscus*, IV, 1975, p. 91—106.

[12] I. Glodariu, *Un atelier de făurărie la Sarmizegetusa dacică*, în *ActaMN*, XII, 1975, p. 107—135.

21 şi 31 iulie 1803 primele săpături despre care ne vorbesc documentele. Natural că acestea aveau drept obiectiv descoperirea de noi comori şi nicidecum cercetarea monumentelor şi descifrarea înaltului lor mesaj istoric.

Aportul pe care l-au adus săpăturile efectuate în cetăţile dacice din Munţii Orăştiei, concretizat în nenumărate domenii ce n-au putut fi nici măcar enumerate în cadrul de faţă este departe de a se fi epuizat. Cu toate că s-a făcut foarte mult şi contribuţia adusă este esenţială, totuşi va mai fi nevoie de eforturi a unor viitoare generaţii de arheologi care să degajeze complet monumentele şi să înregistreze tot ceea ce ele au de spus pentru a suplini în mai largă măsură vitregia sorţii de a nu avea la îndemînă decît aşa de puţine documente scrise. Cele existente, conjugate cu descoperirile arheologice, rod al eforturilor atîtor arheologi, printre care în frunte se situiază cele din Munţii Orăştiei, dovedesc locul important pe care-l deţine civilizaţia daco-getică în ansamblul Europei antice rămasă în afara graniţelor greco-romane şi aportul substanţial adus la tezaurul de civilizaţie universal.

În încheiere s-ar putea adăuga că mai există încă, pe teritoriul judeţului Hunedoara, cetăţi cu ziduri de piatră ecarisată, ce se leagă de cele din Munţii Orăştiei şi care n-au fost încă cercetate pe calea săpăturilor sistematice. Ele vor trebui incluse în activitatea arheologică viitoare şi cu siguranţă vor contribui la elucidarea unor importante probleme din istoria noastră veche.

LE LIEU DU COMPLEXE DES MONTAGNES D'ORĂŞTIE DANS LA CIVILISATION DES GÉTO—DACES

— Résumé —

L'auteur fait une présentation des recherches scientifiques dans les Montagnes d'Orăştie, des cités Daces, en montrant l'importance et la contribution apportée par ces recherches, et vestiges historiques à la connaissance de la civilisation des Géto-Daces.